

„Slučaj Bleiburg”: nova istraživanja, nova iskušenja

DARKO BEKIĆ

Institut za suvremenu povijest, Zagreb, SFRJ

Od 1986. do nedavno, povlačio se u britanskoj historiografiji, ali i u široj javnosti neobičan skandal, vezan za naše ljude i događaje, pa stoga zanimljiv i za jugoslavensku historiografiju. Izazvala ga je knjiga britanskog povjesničara Nikolaya Tolstoya, »Minister and the Massacres« (Ministar i pokolji), u kojoj je autor objavio svoja istraživanja o britanskom zarobljavanju nekoliko stotina tisuća kozaka i vlasovaca, te pripadnika raznih kvislinških formacija i drugih izbjeglica s teritorija Jugoslavije u tijeku posljednjih dana drugoga svjetskog rata, u svibnju 1945. godine. Britanska je armija te zarobljenike izručila sovjetskoj, odnosno, jugoslavenskoj armiji, a one su ih, pak, masovno likvidirale. Odgovornima za to posljednje, Nikolay Tolstoy proglasio je britansku armiju i, konkretno, Harolda Macmillana, tada ministra-rezidenta britanske vlade pri Savezničkoj komandi za Sredozemlje, kasnijeg premijera. Ocjenujući njihovu odluku da se zarobljeni neprijatelji i druge izbjeglice predaju sovjetskoj i jugoslavenskoj armiji, kao nehuman i nedostojan čin, on je izravno odgovorne britanske oficire, zapravo, optužio za ratni zločin. Tolstoyeva knjiga izazvala je skandal i bila ubrzo povučena, a protiv njega i njegova sumišljenika, Nigela Watta, autora pamfleta »Ratni zločini i uprava škole Winchester«, pokrenut je sudski proces. Potkraj 1989. presudom londonskog suda, Nikolay Tolstoy i Nigel Watts proglašeni su krivima za klevetu i osuđeni na visoku novčanu kaznu. Međutim, ako je Nikolay Tolstoy sudski proces izgubio, skandalom što ga je izazvala njegova knjiga, dobila je — historiografija. On je, naime, inicirao nova istraživanja i tako doprinio približavanju historijskoj istini i o tim događajima. Slaba točka Tolstoyeve knjige bila je, među ostalim, i u tome što je arhivska građa iz 1945. godine, kojom su se on i drugi istraživači mogli koristiti od 1974. godine — bila nepotpuna. Prema britanskim propisima, nakon 30 godina skida se embargo s najvećeg dijela diplomatskih spisa, kao što su, primjerice, korespondencija vlade i Foreign Officea, te stanovit dio dokumenata Ministarstva rata. Međutim, dio najpovjerljivije dokumentacije, prvenstveno vojne i obavještajne, zadržava se pod embargom 75 godina, pa će biti dostupna istraživačima tek 2020. godine!

Tu činjenicu iskoristio je i londonski sud protiv N. Tolstoya, s obrazloženjem da je na temelju nepotpune dokumentacije izveo neodgovorne zaključke i, zato, klevete. Tako se sudski pravorijek poklopio s reakcijom britanskih historičara

na Tolstoyevu knjigu: i oni su ga, uglavnom, optužili da je činjenice iznosio selektivno, a zatim izvlačio previše smjele ocjene (R. Knight, A. Horne itd.) Međutim, stručna kritika Tolstoyeve knjige nije se ograničila samo na časopisne recenzije ili klupska predavanja. Ubrzo nakon što je izbio skandal i knjiga bila povučena, započela je specifična istraživačka akcija, koja je završena usporedo sa sudskom presudom Tolstoyu. Kažem: »specifična«, jer je riječ o ozbiljnom projektu koji, zbog stanovitih okolnosti, ipak ostaje ambivalentan. Riječ je o spisu koji je posljednjih mjeseci bio dostupan u Kraljevskom svearmijskom institutu za obrambene studije (Royal United Service Institute for Defence Studies) u Londonu, pod naslovom »Prethodni izvještaj o jednom istraživanju u vezi s izručenjem zarobljenog neprijateljskog osoblja Sovjetskom Savezu i Jugoslaviji iz Austrije, u svibnju 1945. i o navodnoj 'klagenfurtskoj zavjeri'«. Kao autori toga istraživanja navedeni su brigadni generali Anthony Cowgill i Teddy Tryon-Wilson, te lord Brimelow i historičar Christopher Booker. U uvodnom dijelu toga spisa, koji obuhvaća 150 stranica zajedno s faksimilima dokumenata, vođa istraživanja, brigadir Cowgill, među ostalim, kaže da je riječ o »privatnom istraživanju [...] provedenom u odsutnosti službene istrage«.

Već i površni uvid u (nazovimo ga) »Cowgillov izvještaj« navodi na zaključak da je posrijedi eufemistička formulacija kojom se nastoji uspostaviti formalna distanca između autora istraživanja i Britanske armije, eda bi se zatim — s distance — mogao braniti njezin ugled. Očigledno je, naime, da Armija nema namjere otvarati službenu istragu, a još manje izravno dokazivati svoju ispravnost pred privatnim licem, kao što je N. Tolstoy. Međutim, imena i funkcije nosilaca istraživanja, kao i institucije koja je »udomila« njihov izvještaj, daju jasno naslutiti kako je riječ o projektu izvedenom sa znanjem i pod pokroviteljstvom britanskog Ministarstva obrane. To potvrđuje i činjenica da se u »Cowgillovu izvještaju« objavljuju i neki dokumenti koji su još pod embargom, dakle, nedostupni svim ostalim historičarima, i u tome je najveća vrijednost njegova »reporta«.

Odmah treba reći da ni ovi dokumenti ne sadrže neka senzacionalna otkrića, budući da su ona u historiografiji rijetka, a u recentnoj povijesti i nemoguća. Zato je i u slučaju »Cowgillova izvještaja« riječ o istraživanju koje, zapravo, novim, izvornim dokumentima samo potvrđuje hipotezu što je i dosad kolala u historiografskoj literaturi, ali bez uporišta u primarnim, arhivskim izvorima. Riječju, »Cowgillov izvještaj«, u odnosu na knjigu N. Tolstoya i sve druge objavljene radove, predstavlja do sada najcjelovitiji izvor za istraživanje »slučaja Bleiburg«.

Druga značajka »Cowgillova izvještaja« sadržana je u pristupu, odnosno u primijenjenoj metodi istraživanja. Brigadir Cowgill i suradnici nastojali su da vriednosno budu maksimalno neutralni, tj. da se ne daju zavesti izvornom dramatikom događaja oko Bleiburga, da se othrvaju golemom etičkom pritisku i moralnim iskušenjima koji su, čini se, slomili N. Tolstoya i s puta objektivnog istraživanja odveli ga u vode strastvene, ali subjektivne vivisekcije događaja i ličnosti — tj. u ulogu tužitelja. Zbog toga se brigadir Cowgill prvenstveno koncentrirao na što precizniju rekonstrukciju događaja, iz dana u dan, iz sata u sat, pa je čak i u minutu točno nastojao utvrditi njihov tok, a dokumente, svjedočanstva i druge izvore svrstavao tako da se »decision-making« proces, a time i odgovornosti što preciznije utvrde. U tijeku istraživanja pokazalo se da postoje određene »rupe« koje je trebalo popuniti vjerodostojnim dokumentima van Public

Records Officea. U takvim slučajevima, brigadir Cowgill je sporazumno s kustosima osobne arhive lorda Stocktona pretražio i Macmillanovu povjerljivu arhivu u Birch Groveu, a neke značajne mikrofilmove pronašao je i u Nacionalnoj arhivi SAD u Washingtonu. Stanovite dokumente Cowgillova grupa dobila na uvid i u Beogradu, ali za njih N. Tolstoy tvrdi da su tek nevjesti falsifikati! Treba naglasiti i — za jugoslavenske prilike — nezamisliv detalj: da je, unatoč činjenici što je Cowgillov zadatak bio da obori glavne zaključke njegove knjige, N. Tolstoy kolegijalno surađivao s Cowgillovim timom, i to zajedno s drugim stručnjacima, koji su s njim polemizirali u povodu knjige »Ministar i pokolji«! Sapienti sat!

»Cowgillov izvještaj« ima i svojih nedostataka. Najvažniji već smo spomenuli: slabo prikriveno nastojanje da se opravda postupak Britanske armije prema zarobljenim jugoslavenskim kvislinzima. Iskorišteni su, naime, svi raspoloživi argumenti koji idu u prilog tezi o nužnosti politike kakva je vođena u vezi s njihovim izručenjem, a za tragične posljedice te politike odgovornost se pokušavala »spustiti« na što niži ešalon vojno-diplomatske hijerarhije.

Da bismo, s jedne strane, razlučili nesumnjivi doprinos toga histriografskog projekta a, s druge strane, identificirali njegove nedostatke, »Cowgillov izvještaj« moramo kritički analizirati i suočiti sa saznanjima i alternativnom dokumentacijom, do čijeg smo dijela došli i vlastitim arhivskim istraživanjem.

Polazna je hipoteza »Cowgillova izvještaja« to da problem izručivanja zarobljenih kvislinga Jugoslavenskoj armiji nije moguće promatrati ni ocjenjivati mimo općeg stanja na jugoslavensko-austrijskoj granici, tj. ustrajnog zaoštavanja odnosa između savezničke Britanske i Jugoslavenske armije, što je počelo na sredini travnja i trajalo do 9. lipnja 1945. godine.

Zato je i Cowgillova grupa krenula u analizu prateći događaje iz dana u dan, sve do njihova dramatičnog epiloga. Prema njezinim nalazima, jedan od ključnih datuma bio je 19. travnja, kada je britanski ministar-rezident u Casertu H. Macmillan javio ministru vanjskih poslova, Sir Anthony Edenu, da je zapovjednik savezničkih snaga Sredozemlja feldmaršal Alexander jako zabrinut zbog Titova presizanja na Julijsku Krajinu.¹ Pri tome, Macmillan je iznio mišljenje da bi možda bilo bolje »obračunati (to have show down) sada dok još imamo na raspolaganju golemu Anglo-američku silu« (str. 65). Dan kasnije, Eden mu je odgovorio da shvaća važnost pitanja, te da će mu uskoro dati razrađen stav. Britanski ambasador u Beogradu Sir Ralph Stevenson upozorio je, 28. travnja, London i Casertu da se moraju odlučiti kako da postupe s »antititovskim snagama« što se povlače iz zemlje (str. 66). Dan kasnije, Eden šalje zabilješku premijeru W. Churchillu, u kojoj priznaje kako su se u Foreign Officeu nadali da će te snage, boreći se protiv Titove armije, usporiti njezino napredovanje prema Trstu i tako omogućiti Britanskoj armiji da ga prva zauzme. Sada, međutim, čini se da će »antititovci« Savezničkom zapovjedništvu ponuditi

¹ Titovo je presizanje naspram Julijskoj Krajini i Koruškoj, čini se, ohrabrivao i Staljin prilikom Titove posjete Moskvi na početku travnja 1945. Ivan Šubašić, koji ga je pratio na tom putu, ubrzo nakon povratka u Beograd, povjerio je jednom prijatelju iz američke ambasade, kako je Staljin, na primjedbu da bi Britanci »mogli izazvati gužvu« u oblasti Koruške i u Julijskoj Krajini, odgovorio da »ako oni tamo počnu dirati u nas, počet ćemo mi dirati u njih« (Foreign Relations of the United States, 1945, Vol. V, GPO, 1968, p. 1237).

»svoje usluge«, što je »vrlo neugodno. Ne znam kako bismo mogli opravdati suradnju s tim jedinicama koje su do sada otvoreno surađivale s Nijemcima [. . .]«. Zato, Eden predlaže Churchillullu da se razoružaju i smjeste u izbjegličke logore.

Premijer Churchill odgovorio je, 30. travnja, ministru vanjskih poslova kako antipartizanske snage »treba razoružati i smjestiti u izbjegličke logore« (str. 66), a 2. svibnja stigla je iz Washingtona i potvrda državnog sekretara Edwarda Stettinius-a da se SAD slažu s takvim postupkom prema zarobljenim kvislinzima. Istog dana, britanski Generalštab upozorio je generala Alexandra kako su »opasnosti od sukoba vaših snaga sa snagama Maršala Tita vrlo realne. Vi ste nesumnjivo dali uputstva vašim zapovjednicima da izbjegavaju neprijateljstva s jugoslavenskim snagama po svaku cijenu, osim u samoobrani [. . .]«. Ako do njih ipak dođe, predloženo je da se odmah prekinu, s time da će se »spor morati rješavati između britanske, američke i sovjetske vlade. Vi, naravno, morate nastupati što brže kako biste ostvarili fizičku kontrolu nad što većim dijelom spornog teritorija, prije nego stignu jugoslavenske snage« (str. 67).

Feldmaršal Alexander obavijestio je, 3. svibnja, 15. armijsku grupu da ne dolazi u obzir nikakva suradnja ni pridruživanje kvaslinskih jedinica iz Jugoslavije savezničkim snagama u slučaju sukoba s armijom Maršala Tita. Istog dana, generalmajor Horatio Murray, zapovjednik 6. oklopne divizije, javio je o prvom kontaktu s jednom kolonom četnika, »koja je pristala da se razoruža, pod uvjetom da ne bude vraćena Titu« (str. 67). Dva dana kasnije, jedan se njemački pregovarač iz sastava njemačkih snaga u NDH probio do Štaba britanske 8. armije i njezinom zapovjedniku generalu Richardu McCreeryju ponudio da se njemačka armijska grupa E preda britanskim snagama, a nikako ne Sovjetskoj i Jugoslavenskoj armiji. McCreery zatražio je mišljenje od svoga pretpostavljenog, komandanta 15. armijske grupe, američkog generala Marka Clarka, koji je 7. svibnja odgovorio da se Britanskoj armiji mogu predati one snage koje su »s njom u kontaktu«, dok se one »u kontaktu s Rusima moraju predati Crvenoj armiji. One koje su suočene s Titom moraju se predati Titu« (str. 68).

Šef štaba feldmaršala Aleksandera, general Morgan hitno se sastao, 8. svibnja, u Beogradu s Maršalom Titom, kako bi ga naveo da povuče svoje jedinice iz Julijske Krajine i grada Trsta. Međutim, Tito je glatko odbio da se odrekne suvereniteta nad tim krajevima, pa se Morgan neobavljena posla vratio u Casertu.² Zbog toga, 10. svibnja, održana je u tamošnjoj Savezničkoj komandi konferencija na najvišem nivou, gdje je uvodno ocijenjeno kako sada, čini se, nema druge nego da se Titove snage vojnom akcijom izbace iz regije. Međutim je na to uslijedio »hladan tuš« od vojnih zapovjednika. Oni su ustvrdili da »savezničke jedinice, poslije toliko godina ratovanja, neće dobro primiti obnovu borbi i to protiv snaga za koje im se do jučer govorilo da su njihovi hrabri saveznici«, zatim, »da je predsjednik Truman ocijenio kako, s obzirom na nastavak rata na Dalekom istoku, ne želi vidjeti američke trupe angažirane u ratu na Balkanu« i, konačno, »ako izbije rat s Titom, kakav će biti odgovor Titova

² O tome je 9. svibnja, Tito poslao depešu Štabu IV. armije naglasivši: »[...] ja se s tim nisam složio i danas je Aleksander opozvao svoje delegate s izjavom da ta čitava stvar (tj. okupacija Trsta, Gorice i Monfalcone, op. D. B.) sada prelazi u ruke engleske i američke vlade, a ne vojske« (*J. B. Tito, Sabrana djela*, tom 28, Beograd, Komunist, 1988, str. 25).

komunističkog saveznika, Sovjetskog Saveza, čije su izuzetno moćne snage tu pokraj? Hoće li se zapadne sile morati suočiti s Crvenom armijom u punoj njejoj moći?» (str. 9).

U međuvremenu, napetost u odnosima s Jugoslavenskom armijom proširila se s Julijske Krajine i na Korušku. Tamo su pristizale prethodnice Titove armije i, ne osvrćući se na prosvjede lokalnih britanskih komandanata, počele zaposjedati strateške točke u oblasti Klagenfurta.³ Macmillan je, 9. svibnja, od Londona zatražio instrukcije o tome treba li da britanske jedinice zatvore jugoslavensko-austrijsku granicu iz 1937. godine i »izbace« pristigle Titove prethodnice. Obrazlažući tu mogućnost, on je podsjetio Edena kako je Koruška drukčiji slučaj od Julijske Krajine. Naime, u vezi s Austrijom postojao je jasan dogovor četiriju velikih sila o njihovoj isključivoj odgovornosti, odnosno zajedničkoj okupaciji, što nije bio slučaj s Julijskom Krajinom. Na dan 10. svibnja, zapovjednik Petog korpusa, gen. Keightley, čiji je štab bio u Klagenfurtu, bio je već toliko iritiran ponašanjem Titovih boraca, da je od svog pretpostavljenog, komandanta Osme armije, McCreeryja zatražio dozvolu da »puca na Jugoslavenene«. Sutradan, i zapovjednik 13. korpusa, general-lajtnant John Harding, iz svoga sjedišta u Monfalconeu, poslao je komandi Osme armije izvještaj u kojem je ustvrdio kako se »puna vojna kontrola nad rečenom oblasti sada može ostvariti samo velikim vojnim operacijama«. Te depeše odmah su razmatrane u Savezničkoj komandi u Caserti, pa je Alexander još istog dana, 11. svibnja, odgovorio komandantu Osme armije: »Bojim se da vi ne shvaćate vrlo ozbiljne implikacije ove stvari. U ovom trenutku, ja sam u izravnoj komunikaciji s Londonom, Washingtonom i Beogradom. Ova stvar je sada na najvišoj razini. Macmillan će vam sve objasniti, kada stigne« (str. 8). U tijeku 12. svibnja stanje se dalje ozbiljno pogoršalo. Na svim stranama tekla je grozničava aktivnost: između savezničkih metropola izmjenjivane su hitne preporuke, H. Macmillan je na zahtjev Alexandra hitno odletio u Treviso, Monfalcone i Klagenfurt da zapovjednike Osme armije, odnosno njezinog 5. i 13. korpusa, obavijesti o trenutačnoj situaciji, točnije »o mogućnosti da neprijateljstva s Jugoslavenima uskoro postanu neizbježna, iako ih za sada treba izbjegavati« (str. 10).

Radi ilustracije raspoloženja na jugoslavenskoj strani vrijedi navesti da je istog dana, Maršal Tito održao doista zapaljiv govor na Osnivačkom kongresu KP Srbije, u kojem je, među ostalim, rekao: »[. . .] Zatražili smo od Sovjetskog Saveza, Engleske i Amerike da okupirano Korušku, kao što čine Saveznici, Engleska i Amerika. Sovjetski Savez podupire naš zahtjev, ali Englezi i Amerikanci nam nisu ni odgovorili. I onda — volite ih! [. . .] Oko Trsta je bila prava bitka.[. . .] Htjeli su da se povučemo. Mi smo, međutim, došli na Soču i na Soči ćemo ostati! [. . .] Trst je danas naš i spada pod našu vojnu i civilnu upravu. Saveznici nam to osporavaju, ali ima jedan ratni paragraf, a to je da ono tko je šta uzeo, na tome i ostaje. [. . .] Ne mogu vam još reći što će biti s Koruškom — to je otvoreno pitanje, ali nadam se da ćemo i tu uspjeti.«⁴

³ Upad u Korušku izveden je na osnovi Titove naredbe od 2. svibnja, upućene generalu Arsi Jovanoviću, njegovu delegatu pri Štabu IV. armije: »Nijemci kapitulirali u Italiji, Tirolu i Koruškoj. Predaju se američkim snagama. Situacija nalaže da hitno uputite dvije dobre divizije pravcem Tolmin-Trbiž-Beljak sa zadatkom da upadnu u Korušku i zaposjednu Beljak i Celovec [. . .]« (Ibidem, str. 8).

⁴ Ibid, str. 34—5.

No, vratimo se slijedu događaja kako je iznesen u »Cowgillovu izvještaju«. Dok je Tito govorio na skupu u Beogradu, a Macmillan brifirao zapovjednike na liniji fronta, u štabu Savezničkih snaga u Caserti ubrzano su kalkulirali koliko bi vojnu silu trebalo pokrenuti da se Titova vojska izbacila iz Koruške. O tome je Macmillan, u noći od 11. na 12. svibnja, u svoj privatni dnevnik zapisao: »Jako (sam) zabrinut zbog britanske pozicije. (Mi) moramo biti sigurni u fizičku podršku SAD, ako krenemo u rizik« (str. 71). Sutradan do podne, planeri su završili kalkulaciju, koja je bila »najmanje 11 divizija«, ali ovisno o tome, »hoće li ili neće Rusi podržati Tita« (str. 72). Dilema je riješena već u 19.50 uvečer: toga trenutka stigla je iz Londona kopija depeše što ju je predsjednik Truman uputio premijeru Churchillu. Iz nje se moglo jasno razabrati radikalno zaostrenje američkog stava prema krizi u Koruškoj — Truman je predložio da se Titu pošalje oštra nota, »na rubu ultimatum«, istakao da se »protiv grabljenja zemlje treba postaviti čvrsto«, da bi feldmaršal Alexander »trebalo da ostvari punu kontrolu nad Trstom«, te da britanska vlada o svemu »obavijesti Staljinu« (str. 13, 72).

Zaoštavanje situacije osjećalo se i na suprotnoj strani — u Generalštabu JNA, u Beogradu. Iako o tome nema tako bogate dokumentacije, pažnju svakako privlači radio-depeša koju je, 13. svibnja, maršal poslao »drugom Staljinu«. U trenutku kada su u zarobljeništvo njegove armije padali deseci tisuća neprijateljskih vojnika, a čitav teritorij zemlje bio praktički oslobođen, Maršal Tito zatražio je od sovjetskog vođe novu, veliku vojnu pomoć: »Zbog nastale vojno-političke situacije smatram da je potrebno daljnje prenaoružavanje i jačanje naše vojske, pa zato molim da se ubrzaju isporuka i dostavljanje onog oružja i druge vojnotehničke opreme koji su bili obećani poslije boravka naše delegacije u Moskvi [...]«.⁵ Osim toga, Tito je zatražio 97 dodatnih sovjetskih vojnih instruktora i 13 stručnjaka za sanitet, zatim, zadržavanje »do kraja ove godine« 170 instruktora i 36 liječnika-kirurga kojima je boravak već istekao i, što je najvažnije, pomoć »[...] u materijalno-tehničkom opremanju naše avijacije: tri divizije borbene avijacije i jedna divizija transportne avijacije [...] dopunsko naoružanje za korpuse narodne odbrane i pogranične straže, ukupno za 50.000 ljudi [...] materijalni dio naoružanja za nadoknadu gubitaka u dvanaest divizija [...] municije, 3—4 kompleta za 12 divizija [...]. Pomoći organizovanje proizvodnje municije u našoj zemlji [...]« itd.⁶

Istog dana, Maršal Tito uputio je i prijekor Štabu I. armije, pod zapovjedništvom generala Peke Dapčevića. Vrhovni komandant zamjerio mu je što je usporio »gonjenje i protjerivanje neprijatelja k sjeverozapadu. Gro njemačkih i kvislinskih snaga prelazi granicu i predaje se Englezima. Naređujem da hitno presiječete sve veze prema Austriji i ne dozvolite da se neprijateljske snage izvuku. U Korušku ne treba slati nove trupe.«⁷ Istog dana, nešto kasnije, Tito je poslao novu poruku Štabu I. armije, prenoseći poruku Treće armije, da se »na prostoru Konjice — Šoštanj prema Dravogradu nalazi grupa ustaša i nešto četnika, ukupno preko 50.000 ljudi. S njima se nalaze Pavelić, Maček, hrvatska vlada, i velik broj zlikovaca. Pokušavaju preko Dravograda predati se Englezima. [...]

⁵ Ib, str. 38.

⁶ Ib, str. 39.

⁷ Ib, str. 40.; Titova instrukcija da ne treba slati nove jedinice u Korušku pokazuje da je već 13. svibnja ocjenjivao kako je razvoj događaja poprimio previše opasan tok.

Treba da najhitnije krenete s vašim snagama iz rejonu Celja pravcem Šoštanj-Slovenj Gradec kako bi koncentrisali napad za uništenje ove grupe.«⁸

Istog dana, kvislinške izbjeglice iz Jugoslavije privukli su pažnju i H. Macmillana. U svome osobnom dnevniku, pod nadnevkom 13. svibnja, Macmillan je, nakon konferiranja s generalom Keightleyem u Klagenfurtu, među ostalim, zapisao: »Da bi zbrka bila veća, tisuće takozvanih ustaša ili četnika, uglavnom sa ženama i djecom, panično nahrupljuju u ovo područje pred nadirućim Jugoslavenima. Nazivi ustaše i četnici pokrivaju sve, od gerilskih snaga, što su ih Nijemci podigli među Slovencima, Hrvatima i Srbima, za borbu protiv Tita, naružavali ih i održavali, pa do civila koji su, zato što su katolici, politički konzervativni ili zbog bilo čega drugog neskloni revolucionarnom komunizmu, proglašeni fašistima i nacistima« (str. 12). Iz te, u najmanju ruku, vrijednosno neutralne Macmillanove opservacije (čak bi se reklo, i stanovitog razumijevanja za »antititovske« izbjeglice!), brigadir Cowgill zaključio je kako se, bar do 13. svibnja kada je opservacija zapisana, ne može govoriti o sklonosti, a još manje, o pripremama britanske vlade da zarobljene izbjeglice izruči Jugoslavenskoj armiji.

Na osnovi usporedbe izvornih dokumenata s jedne i druge strane do 13. svibnja moglo bi se, dakle, potvrditi kako je Jugoslavenska armija nastojala sustići i uništiti sve neprijateljske snage u bijegu, osobito domaće kvislinge, dok se za zapadne saveznike pitanje »antititovskih« bjegunaca još nije postavljalo kao nerješiv vojno-politički problem.

Međutim, još istog 13. svibnja navečer, svega nekoliko sati nakon odlaska Macmillana iz Klagenfurta, u štab 5. korpusa Britanske armije u Klagenfurt stigao je visoki predstavnik generala Loehra, zapovjednika njemačke Armijske grupe E, s informacijom da se austrijskoj granici približava nova, golema kolona bjegunaca od oko 300.000 Nijemaca i 200.000 hrvatskih vojnika, praćenih mnoštvom žena, djece i drugih civila, ukupno oko 600.000 ljudi!⁹ To je u štabu generala Keightleya izazvalo pravu konsternaciju. Odmah poslije ponoći, u prvim minutama 14. svibnja, Keightley je poslao pretpostavljenima u štab Osme armije, paničnu depešu, u kojoj je javio da, osim već preuzetih 300.000 zarobljenika, sada pristiže njih još oko 600.000, što za njegove snage predstavlja nepremostiv problem. On ih ne može prehraniti, pa ni vojno kontrolirati, a što je najvažnije — u svjetlu krajnje nategnutih odnosa s Jugoslavenskom armijom — golemi broj zarobljenika i izbjeglica, praktički izbacuje iz stroja 5. korpus, jer on s njima na vratu potpuno gubi bojnu gotovost i operativne sposobnosti. Zato je general Keightley zatražio hitnu dozvolu da rijeku zarobljenika i izbjeglica odmah preusmjeri »prema sjevernoj Italiji ili njihovim kućama, kakav god bio stav (viših organa) u vezi s tim« (str. 14).

Rano ujutro 14. svibnja, komandant Osme armije, gen. McCreery tu je informaciju prosljedio 15. armijskoj grupi, s kopijom za Zapovjedništvo savezničkih snaga u Caserti, s time da je general McCreery dao sugestiju, koja će zapečatiti

⁸ Ib, str. 41.

⁹ Njemački pregovarač, koji je stigao u štab generala Keightleya, bio je načelnik štaba general-pukovnika Loehra, general Erich Schmidt-Richberg, kasnije pisac jednog od rijetkih njemačkih svjedočanstva o događajima kod Bleiburga (*E. Sch.-R., Das Ende auf dem Balkan. Die Operationen der Heeresgruppe E von Griechenland bis zu den Alpen, Vowinkel, Heidelberg 1955*).

sudbinu jugoslavenskih kvislinga. On je, naime, dodao »[...] Pitajte AFHQ (Zapovjedništvo savezničkih snaga) da pita Tita koliko bi on zarobljenika htio zadržati. Predlažem da Hrvati postanu Titova predstava [become Tito's show] [...]«. I doista, već u 18,36 sati istog dana, general Robertson iz AFHQ poslao je 15. armijskoj grupi i 8. armiji odgovor s ovom zapovijedi: »Svi Rusi treba da budu izručeni sovjetskim snagama, a zarobljeni jugoslavenski državljani koji su služili u njemačkim snagama (treba da budu predani) jugoslavenskim snagama« (str. 15).

Istog dana, 14. svibnja, Maršal Tito je štabovima I, II, III. i IV. armije, te glavnim štabovima Hrvatske i Slovenije uputio cirkularnu depešu kojom je zatražio da se poduzmu »najenergičnije mjere da se po svaku cijenu spriječi ubijanje ratnih zarobljenika i uhapšenika od jedinica, pojedinih organa i pojedinaca«. Ta depeša objavljena je u njegovim »Sabranim djelima« (tom 28, str. 43), a u popratnoj bilješci uz nju stoji opaska uredništva da je Tito »u toku rata više puta izdavao slična naređenja i to, uglavnom u situacijama kada je bila povećana mogućnost za osvetu od pripadnika NOVJ (ofenzive i sl.) [...] ali i pored toga dešavali su se pojedinačni slučajevi koji se i pored svih preduzetih mjera nisu mogli spriječiti«. U vezi s tom Titovom depešom treba reći da ju je brigadir Cowgill dobio na uvid u Beogradu, a vidio ju je i Nikolay Tolstoy. Posljednji tvrdi da je riječ o očiglednoj krivotvorini: »[...] zato što to uopće nije bio pravi dokument. Bio je to, naprotiv, komad papira ispisan pisaćim strojem, bez ikakvih indikacija odakle potječe — ne samo što nije nosio Titov potpis nego se čak ni formalno nije radilo o pravom naređenju [...]«. ¹⁰

Na osnovi ranije spomenutog uputstva generala Robertsona iz Zapovjedništva savezničkih snaga u Caserti, u zoru 15. svibnja, prethodnice 5. britanskog korpusa na polju kod Bleiburga, prepriječile su put vrhu goleme njemačko-kvislinške kolone, duge 50 km (sic!), ne dopuštajući im ulazak na teritorij pod kontrolom 5. korpusa. Gotovo istodobno, britanski pregovarači stupili su u kontakt sa zapovjednicima ustaško-domobranske kolone i s predstavnicima nastupajuće Titove armije.¹¹ U tim pregovorima, britanska strana, nakon kratkog međusobnog uvjeravanja, uspjela je postići da se kvislinška kolona, koja je došla nadomak britanskih položaja, preda Jugoslavenskoj armiji. Koliko je točno bilo kvislinških vojnika i njihove pratnje, što su se 15. svibnja kod Bleiburga predali Titovoj vojsci, Britanci nisu nikada precizno utvrdili, budući da su oni, kako kaže »Cowgillov izvještaj«, samo »[...] pomogli u pregovorima oko predaje Hrvata Jugoslavenima, tako da za ove Hrvate Britanci nikada nisu bili izravno odgovorni« (str. 16). Dakle, »Cowgillova komisija« poriče odgovornost Britanske ar-

¹⁰ Tolstoy: Povijest pred sudom«, *Start*, Zagreb, 6. I 1990, str. 51.

¹¹ Najznačajniji su jugoslavenski radovi o završnim danima drugoga svjetskog rata, na tlu Jugoslavije zbornici Završne operacije za oslobođenje Jugoslavije 1944—1945, Vojnoistorijski institut, Beograd, tom I, II, 1957; NOR i socijalistička revolucija u Jugoslaviji, u završnoj etapi drugoga svjetskog rata, izdanje Zajednice instituta za izučavanje novije istorije, NIRO Eksport-pres, Beograd, 1978, te Za pobjedu i slobodu, Završne operacije za oslobođenje Jugoslavije, Učesnici govore, Vojnoizdavački i novinarski centar, Beograd 1986. Kvislinšku interpretaciju istih događaja opširno donose i dokumentiraju, među ostalima, *John Prcela i Stanko Guldescu*, Operation Slaughterhouse, Dorrance and Comp, Philadelphia 1970, a njemačku verziju, među ostalima, *Karl Hnilicka*, Die Ende auf dem Balkan 1944/45. Die Militaerische Räumung Jugoslawiens durch die Deutsche Wehrmacht, Musterschmidt, Göttingen 1970 (v. — bilješku 8).

mije za kasniju sudbinu najveće kolone »antititovskih« zarobljenika i bjegunaca, s opravdanjem da ih oni nisu nikada formalno preuzeli. Međutim, tu »Cowgillov izvještaj« pada u kontradikciju, jer u popisu najvažnijih dokumenata, citira depešu Zapovjedništva savezničkih snaga iz Caserte, br. FX 75902, upućenu 15. svibnja šefu britanske vojne misije u Beogradu brigadiru Fitzroyu Macleanu, u kojoj se izričito kaže: »Prenesite slijedeće Maršalu Titu. Citiramo (:): Zapovjednik savezničkih jed.(inica) u Austriji javlja (da se) oko 200.000 jugoslavenskih državljana koji su služili u njemačkim oružanim snagama, predalo njemu. Mi bismo ih htjeli odmah izručiti snagama Maršala Tita i bili bismo zahvalni ako Maršal Tito prihvati da izda uputstva svojim zapovjednicima da ih preuzmu i dogovore sa štabom 5. korpusa dinamiku po kojoj oni mogu biti prihvaćeni i prebacivani preko točke na austrijskoj granici južno od Klagenfurta radi povratka u Jugoslaviju« (citirao završen) (str. 76). Izričita izjava britanskog komandanta u Austriji, da se »oko 200.000 jugoslavenskih državljana koji su služili u njemačkim oružanim snagama predalo njemu«, jasno opovrgava prethodnu Cowgillovu interpretaciju pregovora u Bleiburgu, po kojoj su Britanci samo »pomogli u pregovorima oko predaje Hrvata«, i prikazuje ih izravno odgovornima i za predaju te, najveće kolone zarobljenika.

Zbog te kontradikcije u »Cowgillovu izvještaju«, prije nego što nastavimo s njegovim prikazom, korisno je učiniti kratki ekskurs u jugoslavenske primarne izvore iz kojih se, usprkos njihovoj lapidarnosti, mogu izvesti stanovit zaključci o toku pregovora u Bleiburgu, o broju zarobljenika i o njihovoj kasnijoj sudbini. Primjerice, u izvještaju Štaba 51. udarne divizije Štabu III. armije JA, od 18. svibnja, pod nadnevkom 15. svibnja, među ostalim, se navodi: »Englezi pokušavaju pregovore o predaji sa ustašama, ali intervencijom komesara divizije (Milana Baste, op. D. B.) posle prijema bezuslovne kapitulacije od strane ustaških generala i predstavnika Crnogorskog Dražinog Komiteta, beskrajne kolone zarobljenika počinju da pristižu. Broj zarobljenika se ceni na 100.000. Plen je ogroman.«¹² Valja reći da citirani izvještaj i izvještaji ostalih jedinica JA iz posljednjih dana rata nisu objavljeni u cjelini, već svi završavaju s 15. svibnjem, što se u napomenama redakcije Zbornika dokumenata i podataka o NOR naroda Jugoslavije objašnjava ovako: »Pošto su 15. maja prestala neprijateljstva na teritoriji Jugoslavije, to se tekst ovog izvještaja od 16. maja nadalje ne objavljuje.« Bez uvida u izvorne dokumente, tj. vojne izvještaje od 16. svibnja nadalje, ne može se pouzdano utvrditi ukupan broj zarobljenih kvislinga. U bilješkama, kojima je redakcija opremila pojedine izvještaje, navode se neke brojke, ali se one odnose samo na stanje do 16. svibnja u 14.45 sati. Primjerice, spominju se dvije depeše Štaba III. armije od 16. svibnja, pri čemu ona od 2.00 sata govori o 100.000 zarobljenika, a ona od 14.45 sati kaže da se broj zarobljenih ustaša povećao za 20.000, a broj četnika za 5000.¹³ Dakle, do 16. svibnja u 14.45 sati bilo je ukupno 125.000 zarobljenih kvislinga. Utvrđivanje konačnog broja zarobljenih i poginulih, odnosno, pogubljenih pripadnika kvislinških jedinica, za sada je moguće samo iz sekundarnih izvora. Možda je najvažniji među njima »Saopštenje Ministarstva unutrašnjih poslova FNRJ«, objavljeno još na početku 1949. godine. Tamo se kaže da je u završnoj fazi ofenzive Jugosla-

¹² Zbornik dokumenata i podataka o NOR naroda Jugoslavije, tom XI knjiga 3, Vojnoistorijski institut, Beograd 1976, str. 624.

¹³ Ibidem, str. 644.

venske armije za konačno oslobođene zemlje zarobljeno 221.287 okupatorskih vojnika i 120.150 kvislinških vojnika.¹⁴ Iste brojke, zajedno s podatkom od »oko 100.000 poginulih«, naveo je 30 godina kasnije, na znanstvenom skupu »Završne operacije za oslobođenje Jugoslavije«, jedan od njihovih sudionika, general-pukovnik Ivan Dolničar.¹⁵ U najnovije vrijeme, V. Žerjavić je, na osnovi opsežne dokumentacije i vrlo precizne statističke analize, procijenio da je na teritoriju Jugoslavije, za vrijeme drugoga svjetskog rata, poginulo ukupno 109.000 »kolaboracionista i kvislinga«.¹⁶

U nedostatku izvornih dokumenata, mogli bismo, dakle, uzeti da je od ukupnog broja poginulih pripadnika kvislinških formacija i kolaboracionista, vjerojatno manje, ali najviše njih 100.000 poginulo u završnim operacijama rata, odnosno, pogubljeno od 15. svibnja do kraja kolovoza 1945. godine.¹⁷ Naposljetku, s tim u vezi, vrijedi zabilježiti da je već 27. svibnja, u svom znamenitom govoru u Ljubljani, Maršal Tito, u vezi s masovnim likvidacijama pripadnika kvislinških formacija, rekao: »Što se tiče ovih izdajnika koji su se našli unutar naše zemlje, u svakom narodu posebice — to je stvar prošlosti. Ruka pravde, ruka osvetnica našeg naroda dostigla ih je već ogromnu većinu, a samo jedan mali dio uspio je pobjeći pod krilo potkrovitelja van naše zemlje.«¹⁸ U vezi s tom rečenicom iz Titova ljubljanskog govora, M. Đilas se prisjeća da mu je neki poljski diplomat u ljeto 1946. priznao kako je, godinu dana ranije, Staljin prigovarao poljskim drugovima, pozvavši ih da slijede Titov primjer: »Tito je pametan momak! On nema problema s neprijateljima — on ih se svih riješio!«¹⁹

Vratimo se sada »Cowgillovu izvještaju«. Naveli smo kako su do 15. svibnja popodne, u kontroverznim trostranim »pregovorima«, predstavnici britanskog 5. korpusa uspjeli izboriti da se kvislinška kolona preda 14. i 51. diviziji Jugoslavenske armije. Istog dana predvečer, 5. korpus obavijestio je štab Osme armije, kako se u njihovom zarobljeništvu trenutačno nalazi »46.580 Kozaka, 4443 bijelih Rusa, 25.000 Hrvata i 25.000 Slovenaca« (str. 75).

¹⁴ *Borba*, Beograd, 9. II 1949.

¹⁵ *Ivan Dolničar*, »Okruženje i kapitulacija neprijateljevih snaga u severozapadnom delu Jugoslavije«, u *Za pobjedu i slobodu; završne operacije za oslobođenje Jugoslavije*, Vojnoizdavački i novinski centar, Beograd 1986, str. 540.

¹⁶ *Vladimir Žerjavić*, *Gubici stanovništva Jugoslavije u drugom svjetskom ratu*, Jugoslavensko viktimoško društvo, Zagreb 1989, str. 115—17.

¹⁷ Za utemeljenu analizu okolnosti koje su rezultirale događajima kod Bleiburga, od sekundarnih izvora značajni su i zbornici sa znanstvenih savjetovanja »Osvoboditev Slovenije 1945« (Ljubljana, 1976), te »Konec Druge svetovne vojne v Jugoslaviji« (ur. dr Dušan Biber, *Borec*, br. 12, god. XXXVIII, 1968). Od ostalih sekundarnih izvora i manje pouzdanih publicističkih radova u rasvjetljavanju događaja kod Bleiburga mogu poslužiti: *Milan Basta*, *Rat posle rata, Srvarnost*, Zagreb 1963. (Autor je kasnije, uglavnom, iste uspomene i podatke, obogaćivao novim pojedinostima i osobnim opservacijama manjeg historiografskog značenja, u tri izdanja knjige *Rat je završen 7 dana kasnije*, *Globus*, Zagreb 1971, 1976, 1982, te u knjizi *Agonija i slom NDH*, *Rad*, Beograd, 1971.); *Kosta Nađ*, *Pobeda*, Zagreb 1980. i *Druže Tito, rat je završen 15. maja*, Zagreb 1985; *Petar S. Brajović*, *Konačno oslobođenje, Sjećanja i obrade*, *Spektar*, Zagreb 1983; *Sreto Savić i Zarko Atanacković*, *Treća armija*, Novi Sad 1981; *Franci Štyle*, *Veliko finale na Koroškem*, Ljubljana 1977. i *Burni dogodki ob zatjetju Loehra, Velenje* 1980. itd.

¹⁸ *J. B. Tito*, *Sabrana...*, op. cit, tom 28, str. 78.

¹⁹ *M. Đilas*, »Tito and Staljin«, *Survey*, Autumn 1984, Vol. 28, No. 3/122, pp. 75—6.

Nužno je ponoviti da se te brojke odnose na one grupe i jedinice, koje su se preko austrijske granice probile između 10. i 15. svibnja, predale se Britanskoj armiji i bile smještene u zarobljeničke logore unutar teritorija koji su zauzele savezničke snage. Nakon što je predana najveća ustaško-domobranska kolona, ranije istog dana, načelnik štaba 5. korpusa, brigadir Toby Law (kasnije, lord Aldington, »glavni krivac« za izručenje i pokolj ustaško-domobranske kolone kod Bleiburga, prema Nikolaju Tolstoyu!), sastao se s ppuk. Francom Hočevarem, političkim komesarom I. tenkovske brigade IV. armije. Hočevar je Lawu rekao kako ima naređenje da u Koruškoj formira Jugoslavensku vojnu upravu i zatražio od njega zajedničku upravu nad svim zarobljeničkim logorima u Koruškoj. Brigadir Law je te zahtjeve odbio, ali je predložio da sve zarobljene Hrvate što prije preda Jugoslavenskoj armiji (str. 27). To je bilo potpuno u skladu s ranije spomenutom naredbom generala Robertsona iz Vrhovne savezničke komande, od 14. svibnja navečer, prema kojoj »sve zarobljeno osoblje utvrđene jugoslavenske nacionalnosti koje je služilo pri njemačkim vojnim snagama treba razoružati i predati jugoslavenskim snagama«, na osnovi koje je već ranije istog dana kod Bleiburga bila predana najveća kvislinška kolona.

Na osnovi te, ali i drugih sličnih informacija, Vrhovna saveznička komanda u Caserti procijenila je da se stanje u Koruškoj dalje pogoršava, tj. da je mogućnost oružanog sukoba s Jugoslavenskom armijom čak i veća, nego u Julijskoj Krajini. Zato je 15. armijska grupa intenzivirala pripreme za operaciju »Beehive« (Pčelinjak), što je bila šifra za oružani napad na jedinice Titove armije, s ciljem da ih se silom izbaci iz austrijskog dijela Koruške. Tako je već 14. svibnja u Beograd, preko baze JA u Bariju, stigla obavijest iz Caserte da se obustavlja svaka daljnja saveznička vojna pomoć Jugoslavenskoj armiji.²⁰ Zatim su, 15. svibnja, britanski i američki ambasadori u Moskvi predali sovjetskom Ministarstvu vanjskih poslova kopiju njihove zajedničke note jugoslavenskoj vladi što će dva dana kasnije biti uručena u Beogradu. Također, britanski je ambasador uručio i osobnu poruku premijera Churchilla za maršala Staljina, a američki je u pismu Molotovu potvrdio kako se s tekstom poruke slaže i vlada SAD (str. 77). U spomenutoj noti, dva zapadna saveznika odbila su Titov zahtjev od 13. svibnja, kojim je za Jugoslaviju zatražio status okupacijske sile u Austriji, te ultimativno zahtijevali povlačenje jedinica JA iz Koruške.²¹ Sutradan, 16. svibnja u 9.15 sati, feldmaršal Alexander poslao je iz Caserte depešu premijeru Churchillu, u kojoj je izrazio zadovoljstvo što u operaciju može uključiti i novozelandske trupe, ali se požalio na golemo opterećenje, koje mu predstavlja oko milijun zarobljenika u oblasti Villach-Klagenfurt: »[...] Moram očistiti palubu u toj oblasti« — obrazlagao je Alexander (str. 77). Čini nam se, međutim, da je Alexander namjerno pretjerivao s brojem zarobljenika u Koruškoj (oko milijun!?!), kako bi Churchill lakše »progutao« njegovu politiku »čišćenja palube«, tj. izručivanja zarobljenih kvislinga Jugoslaviji. Tu tezu potvrđuje i lord Aldington koji, poričući svoju odgovornost, i danas tvrdi da je feldmaršal Alexander inicirao i vrlo dobro znao za izručenje kvislinške kolone kod Bleiburga.²² Uostalom, to potvrđuje i ranije navedena depeša br. FX 75902, od 15.

²⁰ J. B. Tito, *Sabrana djela*, str. 45.

²¹ Tu anglo-američku notu (br. 76. od 17. svibnja 1945) objavljuje dr Dušan Biber u zbirci *Tito-Churchill*, *Strogo tajno*, Arhiv Jugoslavije, Beograd-Globus-Zagreb, 1981, str. 554.

²² »Lord Aldington protiv grofa Tolstoya«, *Start*, Zagreb, 20. I. 1990, str. 51.

svibnja, koja je iz Caserte poslana u Beograd. Drugi je dokaz, također objavljen u »Cowgillovu izvještaju«, izvještaj koji je general Morgan poslao Alexanderu iz Klagenfurta, 16. svibnja, u kojem mu javlja kako se na teritoriju 5. korpusa u Klagenfurtu nalazi samo oko 220.000 zarobljenika od toga 25.000 Hrvata i 25.000 Slovenaca (str. 28). U istom brzojavu, Morgan je sugerirao da se za operaciju »Beehive« od SHAEF-a (Vrhovna komanda savezničkih ekspedicijskih snaga, pod zapovjedništvom generala Eisenhowera) zatraži da dio snaga američkog 15. korpusa, sa sjedištem u Salzburgu, odvoji za podršku britanskom 5. korpusu u Koruškoj (str. 28). Sutradan, 17. svibnja ujutro, general Eisenhower već je Alexanderu odgovorio pozitivno, rekavši da je spreman poslati pet divizija u Korušku, i rasporediti ih tako da »parada njihove moći u blizini Jugoslavena možda navede Tita da promijeni svoj sadašnji stav« (str. 28).

U tom trenutku, već je definitivno i na suprotnoj, jugoslavenskoj strani, bilo jasno da se priprema oružani napad na jedinice JA u Koruškoj. To potvrđuje i Titova poruka Štabu III. armije od 16. svibnja, u kojoj se kaže: »Naređujem vam da na granici koju kontrolišu naše trupe bude najveća pripravnost. Najviše pojačajte sektor Jesenice i Dravograd. Sve rezervne jedinice moraju biti u pripravnosti. Držite tijesnu vezu sa Štabom. IV armije [...]«²³

Istodobno, samo jedan sat nakon što je primio njegovu poruku, Alexander je odgovorio Eisenhoweru i iz toga odgovora mogu se najbolje razabrati njegovi motivi za politiku izručivanja zarobljenih kvislinga: »[...] s mogućnošću neprijateljstva protiv Jugoslavena u Austriji, za mene je osnovno da oslobodim svoje l(inije) k(omunikacija) od ovog opterećenja (tj. zarobljenog neprijateljskog osoblja i izbjeglica, op. D. B.). Bojna gotovost mojih jedinica već je značajno narušena, kako zbog potrebe kontrole nad ovim mnoštvom tako i zbog općeg zakrčenja u oblasti. Također je osnovno da se moje zalihe oružja, i osobito streljiva, popune do mjere potrebne za moguće operacije« (str. 28). Alexander je Eisenhoweru objasnio da zarobljenike ne može prebaciti u Italiju, jer bi time također paralizirao »moje linije komunikacije, a niti ih imam čime hraniti u Italiji kada tamo stignu« (str. 29).

Iz navedene depeše, razvidno je da je Alexander smatrao kako bi za njega najpovoljnije rješenje bilo da i zarobljene kvislinge vrati sovjetskoj, odnosno Jugoslavenskoj armiji. Istodobno, bio je svjestan goleme moralne odgovornosti, pa se nije usuđivao to izričito narediti 5. korpusu, već je, čini se, dozvolio da »prljav posao« obave general Keightley i njegov načelnik štaba brigadir Law. Alexanderovu dilemu oslikava i njegova depeša od 17,43 sati, kada je od Zajedničkog generalštaba u Londonu zatražio direktivu što da čini s 50.000 Kozaka, 35.000 četnika i 25.000 Hrvata. Naglasio je da bi povratak u domovinu tih ljudi »mogao biti fatalan za njihovo zdravlje« i zatražio što hitniji odgovor (str. 29).

Međutim, bez obzira na Alexanderove dileme, u Klagenfurtu je brigadir Law, već u 12.50 sati potpisao naredbu svim jedinicama 5. korpusa da se: »Svi jugoslavenski državljani imaju izručiti Titovim snagama što ranije. Ove snage bit će odmah razoružane, ali im neće biti otkriveno njihovo odredište. Dogovore o izručenju koordinirat će ovaj štab u suradnji s jugoslavenskim snagama [...]«

²³ J. B. Tito, *Sabrana djela*, str. 49.

(str. 31).²⁴ Nakon što je odluka o izručenju tako konačno pala, tj. »paluba očišćena«, više nije bilo prepreka da se pristupi posljednjoj fazi priprema za obračun s Titovom armijom. U 23.00 sata, brigadir Toby Law potpisao je i »Operativno uputstvo br. 24«, koje je odmah proslijeđeno višim oficirima svih jedinica 5. korpusa s detaljnim uputstvima za provođenje »Operacije pčelinjak«, tj. »osiguranja potpune vojne kontrole nad područjem Korpusa [. . .] zarobljavanjem ili uništenjem svih Titovih jedinica u oblasti Korpusa« (str. 29). Iz jedne depеше feldmaršala Alexandra od 18. svibnja može se razabrati da su pripreme za realizaciju »Operacije pčelinjak« već bile odmakle (»well in hand«), te da će »biti spremni oko 1. lipnja« (str. 81). Dakle, da ponovimo: neprijateljstva, da ne kažemo ratni sukob, između dojučerašnjih saveznika, Velike Britanije i Demokratske Federativne Jugoslavije, trebalo je da počnu svega 15-ak dana nakon završetka drugoga svjetskog rata! Jedan od zadataka koji je prethodno trebalo dovršiti bilo je i izručivanje svih »antititovskih« zarobljenika Jugoslavenskoj armiji, kako bi jedinice 5. korpusa imale potpuno slobodne ruke i linije komunikacije potrebne za vođenje ratnih operacija.

Da bi ih motivirao za obnavljanje ratovanja, netom što se završio krvavi, šestogodišnji rat, feldmaršal Alexander svojim je trupama, 18. svibnja, uputio posebnu poruku, u kojoj ih je, sada već u novoj, hladnoratovskoj maniri, nastojao psihološki pripremiti za vojni obračun s Titovom Jugoslavijom: »[. . .] Titova je očita namjera da svoje (teritorijalne) zahtjeve osigura silom oružja i vojne okupacije. Akcije takve vrste previše bi podsjećale na Hitlera, Mussolinija i Japan. A protiv takvih akcija mi smo i vodili ovaj rat [. . .] Mi ne smijemo sada odbaciti bitne principe za koje smo se svi borili. Na tim principima, mi smo dužni da branimo ove sporne teritorije kao staratelji dok mirovna konferencija ne donese konačno rješenje.« Međutim, tu poruku »Cowgillov izvještaj« ne objavljuje, već se ona može naći u američkoj zbirci diplomatskih dokumenata za 1945. godinu!²⁵

Ali, upravo tada, na vrhuncu vojne krize, kada se sjena novog rata — ovaj put s dojučerašnjim saveznicima — nadvila nad netom oslobođenu zemlju, Maršal Tito donio je odluku o povlačenju Jugoslavenske armije iz Koruške!²⁶ U Zborniku dokumenata i podataka, kaže se da u AVII nije nikada pronađena ta Titova zapovijed, a do sada ostali su nedostupni i dokumenti koji bi rasvijetlili okolnosti i motive što su naveli Tita da naglo promijeni stav i izda naređenje o povlačenju iz Koruške. Čini se, međutim, da je odluka o povlačenju donesena na zahtjev Staljina, koji nije htio riskirati ratni sukob sa zapadnim saveznicima. Ovo potvrđuju i najnovija istraživanja sovjetskog povjesničara Leonida Gibijanskog, koji je utvrdio da su tih dana Tito i Staljin bili u svakodnevnoj vezi, da su se dva rukovodstva »uzajamno konzultirala i zajednički razrađivala stav povodom Tršćanske krize (u čiji sklop je, dakako, ulazila i kriza u Koruškoj, op. D. B.). I da su koraci, koje je poduzela Jugoslavija u jeku krize, bili

²⁴ U naređenju Štaba III. armije, koje je pogrešno datirano sa 10. svibnja (a treba 18. svibnja!), kaže se da Đoko Ivanović, »sa specijalnim ovlaštenjem ovog štaba ide kod Savezničke komande za Korušku radi prijema ratnih zarobljenika jugoslavenske nacionalnosti i pregovora za predaju ustaša i četnika, koji su se predali savezničkim trupama« (Zbornik dokumenata . . . , n. dj., tom XI, knjiga 3, str. 564).

²⁵ Foreign Relations of the United States, 1945, Vol. 5, SPO, Washington, D. C., 1968, str. 1234.

²⁶ Zbornik dokumenata . . . , n. dj., tom XI, knjiga 3, str. 563.

rezultat konzultacija sa Sovjetskim Savezom.«²⁷ Nesumnjivo je, međutim, da je Tito te »konzultacije« shvaćao kao nepravdu i Staljinov pritisak, pa je svoje ogorčenje izrazio u znamenitom govoru u Ljubljani, 26. svibnja: »Govorilo se da je ovaj rat pravedni rat, i mi smo ga takvim i smatrali. Ali mi tražimo i pravedni završetak [...] mi nećemo da budemo moneta za podmićivanje, mi nećemo da nas miješaju u neku politiku interesnih sfera.«²⁸

No, podimo redom: 19. svibnja ujutro, britanskom ambasadoru u Beogradu R. C. Skrine Stevensonu predana je nota, kojom je vlada u Londonu obaviještena o povlačenju Jugoslavenske armije iz Koruške, a već u 19.00 sati, održan je u štabu britanskog 5. korpusa u Klagenfurtu, sastanak načelnika štaba, brigadira T. Lawa i komandanta pozadine Treće armije pukovnika Đoke Ivanovića na kojem su ugovoreni modaliteti povlačenja JA i izručivanja preostalih kvislinga u britanskom zarobljeništvu. Tako je prvo dogovoreno da se jedinice JA potpuno povuku iz Koruške do 21. svibnja u 19.00 sati, od kojeg trenutka će »demarkacijska linija između jugoslavenskih snaga i 5. korpusa biti jugoslavensko-austrijska granica (iz 1937)« (str. 35).

Prema britanskoj bilješci sa sastanka Law-Ivanović, objavljenoj u »Cowgillovu izvještaju«, bilo je dogovoreno da će 5. korpus izručiti »sve jugoslavenske državljane, sada smještene na teritoriji Korpusa, koji su se u uniformi borili sa Nijemcima, kao i njihovu pratnju. Ovdje spadaju: ustaše, četnici, domobrani, nedicevci i belogardejci, u ukupnom broju od otprilike 18.585 ljudi, od kojih je 3010 već predano Četvrtoj armiji« (str. 35).

S britanskog gledišta, čini se da je taj sporazum bio smatran dobrim poslom, budući da su jednim potezom ostvarena dva cilja: prvo, postignuto je povlačenje Titove armije iz Koruške, što je bio jedan od zadataka priprema »Operacije pčelinjak«, te je preostalo još samo da se iznenadnom, energičnom vojnom akcijom zarobe ili izbace jedinice JA iz Trsta i Julijske Krajine, i drugo, skinuti su »s vrata« mnogobrojni zarobljenici, tako da se 5. korpus, djelujući iz korušskog boka, mogao nesmetano uključiti u »Operaciju pčelinjak«. Zato i ne čudi što je zapovjednik 5. korpusa, general Keightley, nakon potpisivanja sporazuma, zadržao pukovnika Đoku Ivanovića — na večeri!²⁹

Sutradan, 20. svibnja, 5. korpus poslao je zapovjedništvu Osme armije tekst sporazuma s Ivanovićem i obavijest da je izručivanje zarobljenika, i to prvo 12.000 hrvatskih kvislinga — počelo (str. 35). Do 23. svibnja, njihovo izručivanje kamionima i vlakovima bilo je završeno, pa je u 12.00 sati toga dana, potpukovnik Tilley, vršilac dužnosti načelnika Štaba 8. armije, zatražio od Vrhovne savezničke komande u Caserti dozvolu da nastavi s izručivanjem — sada, pak, grupacije od 5480 četnika (str. 43, 47). Već u 18.57 sati stigao je odgovor iz Caserte: »[...] Slažemo se da sve jugoslavenske državljane iz oblasti Osme armije (dakle, i iz oblasti njoj podređenog 5. korpusa, op. D. B.) vratite Jugoslavenima, ako se pri tome ne mora koristiti sila, a u kojem slučaju treba postupati na osnovi (uputstva) AFHQ 77268 od 17. (svibnja) (tj. prebaciti ih u Italiju)« (str. 43).

Treba napomenuti da je formula o »nekorištenju sile« značila, odnosno, u 5. korpusu bila interpretirana tako da se zarobljenicima ne kaže kuda ih se trans-

²⁷ »NIN«, Beograd, 10. XII 1989.

²⁸ J. B. Tito, *Sabrana djela*, n. dj., str. 77.

²⁹ »Lord Aldington protiv [...]« n. dj., str. 51.

portira, kako bi se izbjegao njihov otpor, odnosno primjena sile od britanskih jedinica. Četnicima, dakle — kao i prethodnih dana, ustašama i domobranima — nije bilo rečeno kuda ih voze. Štoviše, do danas neidentificirane osobe (iz britanskih redova?) proširile su glasine da idu u Italiju, što je četnike, dakako, primirilo, a 5. korpusu donijelo dvostruko olakšanje: prvo, uštedjelo mu je trud da ih silom prebacuje na jugoslavenski teritorij i, istodobno, omogućilo mu da izbjegne uputstvo Vrhovne komande, prema kojem, u slučaju pružanja otpora, četnike treba prebaciti u zarobljeničke logore u Italiji, što je kompliciranije i skuplje rješenje.³⁰ Podsjećamo, naime, kako se feldmaršal Alexander, još 17. svibnja, u poruci generalu Eisenhoweru, žalio kako mu je zarobljene jugoslavenske kvislinge nemoguće prebacivati u logore u Italiju, jer bi tako »paralizirao moje linije komunikacije, a niti bi ih imao čime hraniti kad tamo stignu« (str. 29).

Dne 29. svibnja, dakle, punih 12 dana poslije zahtjeva feldmaršala Alexandera da mu se »hitno« daju instrukcije što da radi s kvislinškim zarobljenicima u Koruškoj, Generalštab je, na preporuku Foreign Officea, donio odluku da ustaše treba izručiti, ali da četnike »ne treba predavati Titovim snagama, niti vraćati u Jugoslaviju, već ih treba razoružati i zatvoriti, u očekivanju konačne odluke britanske i američke vlade o raspolaganju njima« (str. 34). Ta odluka, kao što smo naveli, nije spasila zlosretne četnike — stigla je prekasno! Do 29. svibnja, naime, pripadnici svih kvislinških formacija, navedenih u sporazumu Law-Ivanović, već su bili predani Jugoslavenskoj armiji i, po emigrantskim svjedočanstvima, najvećim dijelom likvidirani, čim su nestali iz vidokruga savezničkih jedinica.

Prema »Cowgillovu izvještaju«, prve informacije o masovnim pokoljima izručениh zarobljenika u Jugoslaviji, stigle su do britanskog 5. korpusa u noći od 26. do 27. svibnja, kada su dva četnika uspjela izbjeci klanje i vratiti se preko austrijske granice, do logora Viktringa, gdje su svoje drugove obavijestili o »britanskoj izdaji«. Međutim, Britanci su te izvještaje odbacili i 27. svibnja poslali u Jugoslaviju i grupu od 3000 slovenskih domobranaca. Od te grupe, također su se uspjela vratiti trojica koji su potvrdili prethodne izjave četnika, pa je u naredna dva dana u logoru Viktring nastala panika, u kojoj je iz neograđena logora pobjegao stanovit broj zarobljenika (str. 49). Konačno, 30. svibnja, kada su Britanci pokušali silom ukrcati novu grupu Slovenaca, došlo je do pobune, u kojoj je britanska vojska upotrijebila silu. Mučne scene navele su članove okupacijske vojne vlade, na dužnosti u Viktringu, majora P. H. Barrea i Johna Selby Biggea, da ulože protest kod zapovjednika 5. korpusa, generala Keightleya i komandanta 8. armije, generala McCreerya, tako da je novi transport od 6000 civila, predviđen za 1. lipnja, bio otkazan (str. 49). Do tog trenutka, međutim, osim već spomenutog broja ustaša i četnika, bila su izručena i 8263 slovenska domobranca i 400 Crnogoraca (str. 50.)

Konačno, 4. lipnja, zajedno s najavom dolaska feldmaršala Alexandera radi armijske istrage, u oblast 5. korpusa stiglo je ovo naređenje Vrhovne savezničke komande za Sredozemlje: »Nova vojna politika u odnosu na Jugoslavenne pri-

³⁰ Na izričito pitanje, zašto je zarobljenicima rečeno da se prebacuju u Italiju, lord Aldington odgovara: »Nisam im ja to rekao. Moja je naredba bila jasna — da im se ne smije reći kamo idu [...] (tko je to rekao). Ja to ne znam. Znam samo da se proširila ta glasina da idu u Italiju. Nitko ne zna, niti je to sudski proces pokazao, tko je Jugoslavenima dao tu informaciju [...]« (Ibidem, str. 50).

mjenjiva odmah: 1) Jugoslaveni se više ne smije vraćati u Jugoslaviju niti predavati jugoslavenskim trupama protiv njihove volje.

2) Jugoslaveni koji su se oružjem borili protiv Tita bit će smatrani zarobljenicima i poslani u logor Viktring na raspolaganje. Čekati daljnja uputstva.

3) Sve ove ljude smatrat će se raseljenim licima i konačno privući prema Italiji [...].« (str. 50).

Tako se, eto, završio »Slučaj Bleiburg« prema »Cowgillovu izvještaju.« Preostaje još samo da navedemo glavne zaključke toga izvještaja.

Na prvom mjestu, brigadir Cowgill ističe da su osnovni događaji, njihov redoslijed i protagonisti spomenutog »slučaja«, već poznati stručnoj, pa i široj javnosti, u svjetlu rasprava što se o »Klagenfurtskoj zavjeri« vodi od 70-ih godina naovamo. Zatim, izvještaj nastavlja: »Međutim, mi smo uvjereni da slika kakva je ranije prikazivana (tj. Tolstoyeva, među ostalima, op. D. B.) nije osvjetljivala ozbiljnost opće političke i vojne situacije, s kojom su se feldmaršal Alexander i snage pod njegovim zapovjedništvom suočavale, s obzirom na Titovo presizanje na južnu Austriju i sjeveroistočnu Italiju; te na imperativnu potrebu da se 'očisti paluba' (Alexandrov izraz) u Britanskoj zoni u Austriji u slučaju da 5. korpus mora pribjeći sili kako bi izbacio Jugoslaveni. Glavna briga zapovjednika 5. korpusa i njegovih najviših oficira u tijeku prvih deset dana okupacije Koruške bila je kako da održe svoje snage u bojnoj gotovosti za moguća neprijateljstva, u vrijeme kada su bili suočeni s golemim problemom mase zarobljenih neprijatelja i ostalih izbjeglica na 'prostoriji' korpusa. Pitanje kako da se Peti korpus oslobodi opterećenja zarobljenih neprijatelja i izbjeglica osobno su rješavali Alexander i Eisenhower. Njihov je primarni cilj bio da Petom korpusu omoguće postizanje pune bojne gotovosti.«

Međutim, moramo primijetiti da primarni izvori što su objavljeni u »Cowgillovu izvještaju« ne potvrđuju stav da su Alexander i Eisenhower »zajedno i osobno« rješavali da se oni Jugoslavenskoj armiji izruče — na prijevazu (sic!). Naprotiv, general Dwight Eisenhower, tada zapovjednik Vrhovnog štaba savezničkih ekspedicijskih snaga u Njemačkoj, na zahtjev generala Alexandra da mu pomogne »očistiti palubu« južne Austrije, još 20. svibnja poručio je britanskom Generalštabu da je spreman odmah preuzeti 150.000 zarobljenika na područje svoje armijske grupe, u južnoj Njemačkoj (str. 29, 83). To je, nesumnjivo, predstavljalo značajno olakšanje za štab britanskog 5. korpusa, ali nije navelo generala Alexandra da u Južnu Njemačku pošalje jugoslavenske, već njemačke zarobljenike! Alexander C. Kirk, američki politički savjetnik u Vrhovnoj savezničkoj komandi u Caserti, još se 14. svibnja usprotivio depeši, kojom je general Robertson odobrio 8. armiji da se »svi jugoslavenski građani koji su služili njemačkim snagama izruče jugoslavenskim snagama«. Robertson je, kao što znamo, unatoč Kirkovu protivljenju poslao tu depešu, na što je Kirk odmah obavijestio State Department i zatražio njegovo mišljenje. Iz Washingtona su promptno odgovorili da odobravaju njegovo protivljenje, ustvrdivši kako je odluka o izručivanju suprotna ranije usaglašenom stavu Londona i Washingtona da se, bez političke odluke na najvišoj razini, jugoslavenski zarobljenici, bilo koje boje, ne mogu izručivati. U skladu s tim, State Department zadužio je Kirka da feldmaršalu Alexanderu prenese njegov stav kako je riječ o »narušavanju usklađene anglo-američke politike« (str. 31—33). Zanimljivo je, međutim, da »Cowgillov izvještaj« ne spominje bilo kakvu reakciju feldmaršala Alexandra na taj američ-

ki prosvjed, niti jednom riječju komentira citirane američke dokumente, iako o tome postoje dostupni, čak i objavljeni američki dokumenti. A iz njih se, među ostalim, može razabrati da je američka ambasada u Beogradu, već 18. svibnja, izvijestila Washington, kako im jugoslavenski »dostavljači« javljaju da izručene četnike OZNA prebacuje u njihova sela, gdje im sude »narodni sudovi« i masovno ih osuđuju na smrt.³¹ Također, »Cowgillov izvještaj« ne spominje kako je američki State Department zadužio A. C. Kirka da od feldmaršala Alexandra zatraži objašnjenje za jednostranu odluku o izručenju zarobljenika, što je ovaj i učinio, 14. kolovoza, kada je Kirku izjavio da je »odluku donio zbog postojećih uvjeta, koje je on bolje poznao nego (State) Dep[artme]nt«.³²

Uglavnom za čitav »Cowgillov izvještaj« tako ostaje spomenuta ocjena kako je Alexanderu bilo najvažnije da po svaku cijenu »Petom korpusu omoguće postizanje pune bojne gotovosti« (str. 57). Time se prvi put, eksplicitno i potkrijepljeno novootkrivenim dokumentima, otvoreno kaže kako je na sredini svibnja 1945. postojala neposredna opasnost, odnosno, obavljane su pripreme za »Operaciju pčelinjak«, tj. za oružani sukob s Jugoslavenskom armijom, radi njena izbacivanja iz južne Austrije, odnosno iz Trsta i Julijske Krajine.

Nakon toga, u dva posebna odlomka izvode se zaključci koji se posebno odnose na predaju kozaka i »bijelih« Sovjetskoj armiji, odnosno »antititovskih Jugoslavena« — Jugoslavenskoj armiji.

Što se tiče tih drugih, kaže se da su: »[...] iste konsideracije operativne nužnosti bile dominantan faktor (za odluku da ih se preda)«. Međutim, »Cowgillov izvještaj« priznaje kako je u slučaju predaje jugoslavenskih kvislinga, u završnoj fazi operacije, od 23. svibnja nadalje, došlo do »raskoraka između onog što je Peti korpus smatrao da treba učiniti, i onog čega su više komande, do Zapovjedništva savezničkih snaga (AFHQ) u Caserti, bile potpuno svjesne, odnosno spremne, na tom stupnju, odobriti« (str. 57—8). Iz naše analize »Cowgillova izvještaja« proizlazi, međutim, da je zapravo riječ o prikrivanju prave istine, budući da čak i objavljeni dokumenti ukazuju na odgovornost najviših organa Britanske armije i osobito, vrhovnog komandanta za Sredozemlje, feldmaršala Alexandra, za postupak prema zarobljenim kvislinzima iz Jugoslavije, posebno od 19. svibnja, kada je vlada DFJ obavijestila zapadne saveznike da se povlači iz Koruške, te je prestala potreba za nasilnim izbacivanjem JA iz Koruške. U sklopu naših vlastitih istraživanja, mi smo u Public Records Officeu u Londonu pronašli još jedan, i to dokument Foreign Officea, koji nedvosmisleno potvrđuje odgovornost feldmaršala Alexandra. Riječ je o povjerljivom pismu R. M. B. Chevalliera, šefa Južnog odjeljenja Foreign Officea, od 11. rujna 1951. godine. To pismo bilo je, zapravo, odgovor na upit britanske ambasade iz Madrida kako da reagira na jedan članak u španjolskim novinama, u kojem se britanska vlada optužuje da je »povlačenje jugoslavenskih snaga [...] dobila u zamjenu za izručenje velikog broja Hrvata i Slovenaca Titu«. Chevallier je odgovorio: »[...] Izručenje je izvedeno po uputstvu vrhovnog savezničkog zapovjednika za mediteransko ratište (tj. Alexandra, op. D. B.), na osnovi stava da su se ti ljudi oružjem borili na njemačkoj strani protiv savezničkih jugoslavenskih jedinica Maršala Tita i zato bili tretirani kao ratni vojni zarobljenici. Ova akcija vrhovnog savezničkog zapovjednika bila je, čini se, u potpunom raskoraku

³¹ Foreign..., n. dj., str. 1324.

³² Ibidem, str. 1250.

s uputstvima što ih je premijer (W. Churchill, op. D. B.) poslao uredu ministra-rezidenta u Caserti (H. Macmillana, op. D. B.) na početku svibnja 1945. [...]» [...] prema telegramu od 19. svibnja (ni taj telegram nije objavljen u »Cowgillovu izvještaju«, op. D. B.) do tada se Maršalu Titu predalo u i oko Klagenfurta 235.000 hrvatskih vojnika, dok je daljnjih 36.000 jugoslavenskih kvislinga već bilo u britanskim rukama. Moguće je da su i mnogi od tih drugih bili izručeni [...]»³³

Na kraju, »Cowgillov izvještaj« kaže: Zaključujući o ovim događajima iz svibnja 1945, mi smo mišljenja da se Peti korpus doista upustio u akcije, koje bi više vlasti radije bile izbjegle. Oni su se našli u situaciji, navodno bez presekana, kada je, na kraju rata, velik broj ljudi otklanjao povratak u svoje domovine, strahujući od onog što je H. Macmillan nazvao 'ropstvom, torturom i vjerojatnom pogibijom' od strane beprimjerne ideološke tiranije. Za mnoge Macmillanove sunarodnjake bilo je jako teško razumjeti puno značenje te tragične realnosti. Ali, jedan od žalosnijih rezultata bio je uzrokovan time što se Peti korpus, smatrajući da je pritiješnjen operativnim okolnostima, provodio takvu politiku koja je dovela do krajnje nesretnih posljedica, i za njihove izravne žrtve i za one britanske oficire koji su se zatekli u situaciji da varaju i koriste silu protiv nenaoružanih ljudi, što se činilo suprotnim od svega za što su se borili u ratu.«

Iz takve formulacije završnog dijela »Cowgillova izvještaja«, pogotovo u usporedbi s alternativnim stavovima i argumentima koje smo predočili, moguće je izvlačiti različite zaključke, i njih će, u jugoslavenskih čitalaca sigurno i biti. Sa stajališta pisca ove analize, Cowgillove zaključke treba shvatiti kao plod specifičnih civilizacijskih, ideološko-političkih, pa i staleških konsideracija. Među njima, zacijelo visoko figurira stav da je britanskom oficiru i građaninu bilo nemoguće unaprijed shvatiti da se, bez suđenja, mogu pogubiti deseci tisuća nenaoružanih zarobljenika, njihove rodbine i civilnih izbjeglica, samo zato što se među njima sigurno nalazio i određen broj onih koji su počinili neke od najtežih zločina u toku drugoga svjetskog rata.

»Cowgillov izvještaj« s očiglednom neugodom priznaje da su britanski oficiri, unatoč visokim principima za koje su se borili u ratu, na samom njegovu kraju moralno popustili, varajući vlastite zarobljenike i pokazujući krajnje nehuman odnos prema njihovoj budućoj sudbini. Također, unatoč deklariranoj neutralnosti i objektivnosti, »Cowgillov izvještaj« nije mogao sakriti jedan od svojih glavnih zadataka: da s Britanske armije, osobito njezinih vrhova, skine odgovornost za bleiburške pokolje.

Bez obzira na sve to, britanska historiografija pa i javnost izvukli su iz »slučaja Bleiburg«, iz skandala s Tolstoyevom knjigom, a sada i s »Cowgillovim izvještajem«, možda previše skromne, ali ipak važne pouke. Jugoslavenska historiografija i, pogotovu, šira, politička javnost trebalo bi da budu zrele za barem jednako tako skromne historijske pouke.

³³ FO 371/95499, 23rd August 1951.